

PANSTVO AKO PODNIK ZEMEPANSKÉHO HOSPODÁRENIA

Zborník abstraktov pozvaných prednášok z vedeckej konferencie

Katedra histórie

Filozofická fakulta

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

Trnava 2018

PANSTVO AKO PODNIK ZEMEPANSKÉHO HOSPODÁRENIA

Zborník abstraktov pozvaných prednášok z vedeckej konferencie

Katedra histórie

Filozofická fakulta

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

Trnava 2018

Vedecká konferencia sa uskutoční v rámci
riešenia projektu VEGA č. 1/0645/17
Panstvo. Podnik zemepanského hospodárenia.

© Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., 2018
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018

ISBN 978-80-568-0185-7

ÚVODOM

Výskum hospodárskych dejín je široký, zahŕňa rozličné aktivity človeka v minulosti, pričom má ešte mnohé medzerovité úseky, ktoré sa dajú sceľovať na základe výskumu bohatého pramenného materiálu. K tomuto materiálu patria najrôznejšie písomné pramene od urbárskych súpisov cez finančné a materiálne účty, hospodárske výkazy a správy, urbárske kontrakty, konskripcie panstiev, inventáre, sťažnosti a žiadosti poddaných a ich riešenia, hospodárska korešpondencia a iné druhy prameňov hospodárskej povahy, ktoré spolu ponúkajú široké možnosti výskumu a formulovania záverov.

Cieľom vedeckej konferencie, ktorá sa ako jeden z výstupov projektu VEGA č. 1/0645/17 *Panstvo. Podnik zemepanského hospodárenia* uskutoční dňa 29. apríla 2019 na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, je prezentovať výskum hospodárskych dejín vybraných panstiev, hospodárskych celkov, či čiastkových problémov z oblasti hospodárskeho vývoja a správy panstiev v minulosti. Viaceré príspevky sa venujú vývoju centrálnej správy, diferenciacii riadenia panstva, či jednotlivým sídlam panstiev, ktoré boli pre príslušníkov šľachtického stavu aj reprezentačnou záležitosťou. Ďalší okruh príspevkov predstavuje hospodárstvo na panstve v zmysle fungovania rôznych typov výrobných podnikov, venujúcich sa poľnohospodárskej a živočíšnej výrobe, lesnému hospodárstvu, osobitne vinohradníctvu, či iných druhov podnikov. Zaujímavé je tiež sledovať panstvá s chronologickými presahmi do 19. storočia, ako sa niekdajšie feudálne panstvá v mnohých prípadoch menili na moderné a prosperujúce veľkostatky so špecializovaným zameraním na niektorú oblasť produkcie. V neposlednom rade niektoré príspevky sledujú každodennosť jednotlivých spoločenských vrstiev na panstvách, spoločenskú a pracovnú mobilitu, či problematiku mestského, alebo cirkevného hospodárenia.

Autori príspevkov zosumarizujú výsledky svojich dlhoročných výskumov a sprístupnia pozoruhodné poznatky, ktoré, ako veríme, obohatia naše súčasné vedomosti v tejto dôležitej súčasti slovenskej historickej vedy a prinesú ucelenejší obraz stavu a vývoja hospodárenia v období novoveku.

Zuzana Lopatková
Filozofická fakulta TU v Trnave



MICHAL FRANKO: NA PANSKÉ

OBSAH

Eva BENKOVÁ: K životu poddaných na panstvách Gašpara Serédiho (vo svetle sťažností poddaných z roku 1548).....	8
Ivana ČERVENKOVÁ: Správa cisárskeho panstva Šaštín v 19. storočí.....	9
Marta DOBROTKOVÁ: Význam Samuela Tešedíka pre osvetu a rozvoj pôdohospodárstva na sklone 18. a začiatku 19. storočia.....	10
Diana DUCHOŇOVÁ: Úloha panstiev pri zásobovaní aristokratického dvora.....	11
Peter FEDORČÁK: Majetky a hospodárenie jezuitského kolégia v Košiciach.....	12
Mária FEDORČÁKOVÁ: Mestské hospodárstvo ako feudálne panstvo? Bardejov a správa jeho majetkov na prelome stredoveku a novoveku.....	13
Michal FRANKO: „Banntaiding zu Weinarn“ – poddanský poriadok z Vajnora.....	14
Eva FRIMMOVÁ: Frölichove kalendáre a cestovné príručky z obdobia novoveku.....	15
Dominika GÁBRIKOVÁ: Modranské vinohradníctvo v kontexte daňového zaťaženia obyvateľstva v 17. a 18. storočí (využitie dát v priestore ArcGIS).....	16
Daniel HUPKO: Hospodárske pomery na Smolenickom panstve na rozhraní feudalizmu a kapitalizmu (1840 – 1860).....	17
Katarína KARABOVÁ: Iter oeconomicum (Trnava, 1707) ako metodická príručka k vedeniu urbárov a inventárov.....	18
Mária KOHÚTOVÁ: Uplatnenie patronátneho práva v Pezinku a Svätom Jure v prvej polovici 17. storočia.....	19
Adrián LANČARIČ: Sociálno-ekonomické postavenie poddaných v Moravskom Svätom Jáne - sídle Ostrokamenského panstva na začiatku druhej polovice 18. storočia.....	20
Tünde LENGYELOVÁ: Panstvo v rukách ženy (Príklad Alžbety Czoborovej a thurzovských panstiev na začiatku 17. storočia).....	21
Zuzana LOPATKOVÁ: K hospodárskej situácii na Korlátskom panstve začiatkom 18. storočia.....	22
Pavol MALINIAK: Od rozkvetu k úpadku? Niektoré znaky hospodárenia na Čabradskom panstve v neskorom stredoveku a na prahu novoveku.....	23
Miloš MAREK: Hospodárenie na Tematínskom panstve podľa účtov špána Guláša z roku 1743.....	24
Vladimír RÁBIK: Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku.....	25
Radoslava RISTOVSKÁ: Chov koní na panstve Futak v druhej polovici 19. storočia.....	26
Oto TOMEČEK: Pracovná mobilita poddaných Lupčianskeho panstva v 2. polovici 18. storočia.....	27
Marek VAŘEKA: Šlechtický veľkostatek na předbělohorské Moravě.....	28

PhDr. Eva BENKOVÁ, PhD.
Katedra slovenských dejín
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava
e-mail: eva.benkova@uniba.sk

K životu poddaných na panstvách Gašpara Serédiho (vo svetle sťažností poddaných z roku 1548)

Po vymretí rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka roku 1543 sa v Bratislavskej stolici na krátky čas mocensky etabloval hornouhorský hlavný kapitán Gašpar Serédi. Okrem Svätojurského a Pezinského panstva, ktoré do držby získal v 1544, sa stal záložným majiteľom Stupavského a Plaveckého domínia na južnom Záhorí. Hoci pôsobenie Gašpara Serédiho († 1. marca 1550) na oboch stranách Malých Karpát malo z časového hľadiska iba epizodický charakter, u poddaných vyvolalo jeho niekoľkoročné účinkovanie v pozícii zemepána všeobecné pobúrenie. Eskalácia napätia u obyvateľov si vyžiadala, aby sa situáciou začal zaoberať panovník. V roku 1548 Ferdinand I. Habsburský poveril preskúmaním pomerov Františka Ricia a Augustína de Sbordellatis. Vyšetrenie dokumentuje podrobný 169-stranový spis vyhotovený Bratislavskou kapitulou. Autorka sa prostredníctvom analýzy sťažností poddaných pozrie nielen na vtedajší všeobecný hospodársky a sociálny stav panstiev, ale priblíži aj mentalitu poddaného a jeho život v polovici 16. storočia.

Poznámky:

Mgr. Ivana ČERVENKOVÁ, PhD.
Slovenský národný archív
Drotárska cesta 4072/42
811 02 Bratislava – Staré Mesto
e-mail: Ivana.cervenkova@minv.sk

Správa cisárskeho panstva Šaštín v 19. storočí

Otázka fungovania správy cisárskeho panstva Šaštín v dlhom 19. storočí nebola zatiaľ predmetom záujmu slovenských historikov. Pozornosť sa doteraz sústredila iba na obdobie 18. storočia, kedy sa panstvo Šaštín stalo majetkom Habsburgovcov a bolo zaradené do sústavy cisárskych majetkov v monarchii, ktorej centrálna správa sídlila vo Viedni. Cieľom nášho príspevku je rekonštruovať správu panstva na vedúcich úradníckych pozíciách, ako aj odpovedať na otázku, či prišlo k jej hlbšej diferenciacii v porovnaní s predchádzajúcim obdobím alebo naopak k jej zredukovaniu. Budeme sledovať, ako vplývali spoločenské zmeny na vývoj správy (napr. štátny bankrot, zavedenie metrickej sústavy, dualizmus), či ju zasiahol pokrok, ktorý 19. storočie so sebou prinieslo (napr. rozvoj železničnej dopravy). Okrem toho sa budeme zaoberať povinnosťami jednotlivých úradníkov, ako i rôznymi formami odmien, ktoré im za výkon povolania prináležali. V neposlednom rade chceme tiež predstaviť jednotlivých úradníkov, ich pôvod, vzdelanie a kariérny postup, teda priblížiť personálne zloženie úradníckeho aparátu Šaštínskeho panstva.

Poznámky:

Prof. PhDr. Marta DOBROTKOVÁ, CSc.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: marta.dobrotkova@truni.sk

Význam Samuela Tešedíka pre osvetu a rozvoj pôdohospodárstva na sklonku 18. a začiatku 19. storočia

Cieľom príspevku bude priblížiť významné priekopnícke dielo Samuela Tešedíka, evanjelického kňaza a pedagóga pôsobiaceho v Sarvaši, medzi Slovákami na Dolnej zemi. Príspevok sa sústreďí nielen na založenie významnej priemyselno-poľnohospodárskej školy v Sarvaši, v ktorej Tešedík kládol dôraz na spájanie teórie s praxou a kde oboznamoval svojich žiakov s priekopníckymi spôsobmi obrábania pôdy, vysádzania nových druhov stromov a plodín. Tešedík bol autorom aj mnohých príručiek a odborných spisov, z nich vyniká najmä dielo Landmann in Ungarn, v ktorom sa zamerával na ideálne sociálno-hospodárske usporiadanie pomerov na dedine. Novátorské Tešedíkovo dielo presiahlo rámec slovenského Sarvaša, ale ocenené bolo v rámci Uhorska oveľa neskôr.

Poznámky:

Mgr. Diana DUCHOŇOVÁ, PhD.
Historický ústav SAV
Slovenská akadémia vied
Klemensova 19
814 99 Bratislava
e-mail: histdidi@savba.sk

Úloha panstiev pri zásobovaní aristokratického dvora

Zásobovanie aristokratického dvora rôznorodými komoditami bolo jednou z podstatných hospodárskych úloh panstva ako majtkovo-správneho komplexu a zároveň predstavovalo nástroj reprezentatívnej komunikácie dvorskej spoločnosti. Hospodárenie vo vlastnej réžii, naturálie z poddanských dávok a darov, ako aj príjmy z prenájmu regálnych práv predstavovali nielen zdroj financií, ale aj množstvo komodít, ktoré sa dali využiť pri zásobovaní dvora, nielen v jeho sídle, ale aj počas pôsobenia aristokrata mimo svojich majetkov. Cieľom nášho príspevku je pochopenie úlohy, akú hrali komodity (potravinu, krmivo a i.) z panstiev pri zásobovaní dvora na cestách, pobytoch v slobodných kráľovských mestách, či počas štúdií.

Poznámky:

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Šrobárova 2
040 59 Košice
e-mail: peter.fedorcak@upjs.sk

Majetky a hospodárenie jezuitského kolégia v Košiciach

Od polovice 17. storočia do roku 1773 jezuitské kolégium v Košiciach na rôzne obdobie vlastnilo, spravovalo, respektíve vykonávalo dohľad nad správou majetkov, z ktorých sa financoval chod kolégia a inštitúcií spravovaných a vedených jezuitmi (univerzita, seminár, konvikt). Voľné finančné prostriedky boli ďalej zdrojom dôchodkov, ak boli zapožičané, uložené na úrok, alebo sa využili na kúpu ďalších aktív. Počas existencie kolégia mali jezuiti vo vlastníctve, v správe alebo v zálohu majetky v Jelšave, vo Vyšnej a Nižnej Myšli, v Košickej Novej Vsi, v Hýľove, v Blažiciach, v Smolníku, v Iľiašovciach, v Mirkovciach, v Brestove, v Janove, v Malej Vieske, v Harichovciach, v Žehni, v Mlynici, v Ploskom, v Žakarovciach, a v tokajskej oblasti v obciach Mád, Tállya, Tarcal a Abaújszántó. Vlastníctvo Jelšavského panstva je príkladom rozdelenia dôchodkov zo zálohovaného majetku podľa podielov, pripadajúcich na jednotlivé inštitúcie v správe jezuitov, ktorých voľné finančné prostriedky boli spoločne predmetom pôžičky a záložnej zmluvy. Osobitnou kategóriou boli dary a testamentárne odkazy, kvôli ktorým kolégium viedlo súdne spory s dedičmi testátora. Cieľom príspevku je analyzovať finančné a majetkové pomery jezuitského kolégia v Košiciach s dôrazom na jednotlivé aspekty získania, formy a dĺžky držby majetkov, výšky dôchodkov v závislosti od historického obdobia a politických udalostí, respektíve potrieb a výdavkov kolégia v rôznych časových obdobiach.

Poznámky:

Mgr. et Mgr. Mária FEDORČÁKOVÁ, PhD.
040 59 Košice
e-mail: petrovicova.mary@gmail.com

Mestské hospodárstvo ako feudálne panstvo? Bardejov a správa jeho majetkov na prelome stredoveku a novoveku

Štúdia sa zameriava na oblasť mestského hospodárstva Bardejova a jeho správu v období stredoveku a 16. storočia. V rámci mestského hospodárstva, ktoré bolo v tomto období orientované na remeselnú výrobu s dominujúcou výrobou plátna a poľnohospodárstvo, sa sformovali zariadenia mestského hospodárstva s ich špecifickou správou. Cieľom štúdie je preskúmať fungovanie týchto zariadení, ich miesto v mestskom hospodárstve a analyzovať vybrané písomnosti, ktoré vznikli z ich činnosti. Práca sa zaoberá aj vzťahmi medzi mestským magistrátom a správcami jednotlivých mestských zariadení, ktoré súvisia s vplyvom mestských elít na hospodárske odvetvia mesta a správu mestských majetkov. Skúmanie správy mestského hospodárstva zároveň prináša otázku o jej podobnostiach so správou feudálneho panstva. Túto podobnosť evokuje aj vlastníctvo poddanských dedín a ich spravovanie v réžii mesta počas stredoveku a novoveku. Štúdia sa pokúsi o zodpovedanie otázky, aké podobnosti a rozdiely existovali medzi týmito typmi správy a aké stratégie využívalo mesta na upevňovanie svojho domínia v uvedenom období.

Poznámky:

Mgr. Michal FRANKO, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: michal.franko@truni.sk

„Banntaiding zu Weinarn“ – poddanský poriadok z Vajnor

Vajnorský poddanský poriadok z polovice 15. storočia je zaujímavým prameňom nielen pre poznanie dejín obce Vajnory v časoch, kedy boli majetkom cisterciatskeho kláštora Heiligenkreuz, ale tiež naznačuje zaujímavé riešenia bežných či výnimočných situácií zo života vajnorských sedliakov. Konvent kláštora spravoval svoje majetky, čiže aj Vajnory, podľa vlastných pravidiel a práva, čo potvrdzuje spomínaný poriadok, ktorý je zároveň dôkazom prenikania a uplatňovania cudzieho práva na území Uhorského kráľovstva v období stredoveku. Príspevok sa zaoberá datovaním a pôvodom vajnorského poriadku, a naznačuje jeho filiáciu a analógie s poddanskými poriadkami, ktoré zavádzal konvent kláštora na iných svojich majetkoch mimo Uhorska. Vajnorský poriadok vychádza z tzv. Generálneho práva kláštora Heiligenkreuz a obsah jeho článkov naznačuje spôsoby organizácie a správy kláštorných majetkov. Okrem toho príspevok ozrejmuje, čo to bol tzv. Banntaiding - zhromaždenie, ktoré sa konalo aj vo Vajnoroch, ako prebiehalo, kto sa na ňom zúčastňoval a čo sa tam riešilo. Autor v príspevku bližšie analyzuje obsah jednotlivých článkov vajnorského poriadku, poukazuje na ich význam, uplatnenie a na základe komparácie aj na značnú podobnosť napr. s poddanským poriadkom z rakúskeho Windenu či Ulrichskirchenu. Príspevok sa v stručnosti zaoberá aj samotným kláštorom Heiligenkreuz a získaním Vajnor do jeho vlastníctva v roku 1297.

Poznámky:

PhDr. Eva FRIMMOVÁ, DrSc.

Historický ústav SAV

Slovenská akadémia vied

Klemensova 19

814 99 Bratislava

e-mail: histfrim@savba.sk

Frölichove kalendáre a cestovné príručky z obdobia novoveku

Od začiatku novoveku sú pre hospodárov, ale aj cestovateľov a obchodníkov známe viaceré príručky, čo súvisí s celkovým rozvojom hospodárenia a cestovania. Zo všetkých vynikajú kalendáre a cestovné príručky cisárskeho matematika a astrológa Davida Frölicha (cca 1595 – 1648), rodáka z Lubice neďaleko Kežmarku. Kalendár, ktorého funkcia sa postupne menila, obsahoval v tomto čase okrem astronomických výpočtov a pranostík i mnoho poznatkov z oblasti poľnohospodárstva, lekárstva, dejín, náboženstva, politiky i filozofie. Frölich sa však zameriaval len na astronomické údaje, ktoré neustále aktualizoval. Neskôr začal do nich vsúvať predpoveď nepriazní v jednotlivých ročných obdobiach a výstrahy pre zbožných i chorých všetkých stavov. Zanechal niekoľko desiatok kalendárov v latinskom, nemeckom, slovenskom a v maďarskom jazyku. Okrem toho napísal rozsiahlu príručku pre cestovateľov *Bibliothecae seu Cynosurae peregrinantium, id est Viatorium. I-III* (Ulm, 1643 – 1644), ktorá obsahuje okrem iného dátumy výročných trhov v európskych mestách, ďalej miesta určené pre obchodovanie, ako aj označenie peňazí/mincí v jednotlivých krajinách.

Poznámky:

Mgr. Dominika GÁBRIKOVÁ
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: dominika.gabrikova@gmail.com

Modranské vinohradníctvo v kontexte daňového zafáženia obyvatelstva v 17. a 18. storočí (vyžitie dát v priestore ArcGIS)

Príspevok sleduje hlavné tendencie hospodársko-sociálneho vývoja malokarpatského mesta Modry, ktorej geografická poloha, vzhľadom na prírodné podmienky, či historický a politický vývoj v krajine, predurčila, aby sa jej symbolom stalo vinohradníctvo a vinárstvo. Spracovaním údajov, ktoré poskytujú archívne prame-
ne daňového charakteru, viažuce sa na vinohradnícku aktivitu miestnych obyvateľov, vieme analyzovať zme-
ny využitia krajiny, a tak posúdiť prírodné a spoločensko-ekonomické procesy a vývojové trendy v časoprie-
storovom kontexte. Použitím dostupných archívnych prameňov v kombinácii s historicko-kartografickými
prameňmi a ich spracovaním v geografickom informačnom systéme (GIS) je možné zostaviť vlastnú mapu
vyžitia kultúrnej krajiny ako produktu ľudskej činnosti, a to so zameraním sa na prvok vinohradníctva vo
vytýčenom časovom horizonte, ktorý v tomto prípade predstavuje obdobie dvoch storočí. Projekt zazname-
náva lokalizáciu jednotlivých vinohradníckych honov modranského chotára, ako aj výšku odvedených dávok
a poplatkov v jednotlivých rokoch, pričom zvýšenú pozornosť venuje skupine vinohradníkov, predstavujú-
cich meštiansku elitu malokarpatských miest. Rozborom a vyhodnotením uvedených dát je možné demon-
štrovať, do akej miery vinohradnícka činnosť ovplyvňovala a prispievala k majetkovému a sociálnemu posta-
veniu miestneho patriciátu, na základe ktorého sa jeho predstavitelia podieľali na držbe kľúčových pozícií v
rámci mestskej správy a tak vo veľkej miere zasahovali do dejín mesta.

Poznámky:

PhDr. Daniel HUPKO, PhD.
Múzeum mesta Bratislavy
Radničná ul. č. 1
815 18 Bratislava
e-mail: daniel.hupko@bratislava.sk

Hospodárske pomery na Smolenickom panstve na rozhraní feudalizmu a kapitalizmu (1840 – 1860)

Smolenické panstvo nebolo zatiaľ z aspektu hospodárskych dejín detailnejšie preskúmané. Išlo pritom o neza-
nedbateľný majetkový komplex ležiaci na úpätí Malých Karpát, ktorého význam sa potvrdil ešte v roku 1777,
keď formou záložného práva prvú časť panstva od veriteľov grófa Krištofa Erdődyho prevzal Ján Leopold
Pálffy z mladšej (pezinskej) vetvy rodu, pričom zvyšnú časť panstva vyplatením Erdődyho dlhov získal o päť
rokov neskôr. Hlavným ťažiskom referátu bude hospodárenie na panstve v období, keď tento majetkový kom-
plex spravovali gróf František Alojz (1780 – 1852) a následne jeho syn Ján Pálffy (1829 – 1908). V prípade, že
si to výklad vyžaduje, vyskytnú sa presahy pred i za stanovený časový interval. Hospodárske pomery na Smo-
lenickom panstve, ktoré sa po zrušení poddanstva transformovalo na veľkostatok, budeme sledovať v kontex-
te vlastníckych vzťahov – s dôrazom na oboch vyššie spomínaných reprezentantov pálfyovského rodu. Jadro
referátu bude tkvieť v analýze jednotlivých zložiek hospodárenia na Smolenickom panstve, resp. veľkostatku,
ich vzájomnom pomere a v miere – v akej to dovoľia zachované pramene – budeme sledovať i ekonomickú
výkonnosť tohto hospodárskeho komplexu v kontexte majetkovej držby mladšej vetvy rodu Pálffyovcov.

Poznámky:

Mgr. Katarína KARABOVÁ, PhD.
Katedra klasických jazykov
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: katarina.karabova@truni.sk

Iter oeconomicum (Trnava, 1707) ako metodická príručka k vedeniu urbárov a inventárov

Autorom tlače *Iter oeconomicum*, ktorá vyšla v roku 1707 v trnavskej akademickej tlačiarni, je takmer neznámy autor Ján Lyczei. Pod nijak nezvyčajným názvom sa ukrýva publikácia s premyslenou a cielenou štruktúrou, plná praktických rád pre všetky druhy panstiev, ktoré boli príznačné v slovenskom milieu na začiatku 18. storočia. Už samotný autorský príhovor napovedá, že autorovým úmyslom je ukázať, ako správne a v súlade s ekonomickými pravidlami viesť a spisovať urbáre a inventáre na jednotlivých panstvách, ktoré definuje prostredníctvom akýchsi dvanástich zastavení a početných odbočiek. Už v roku 1978 upozornil na *Iter oeconomicum* Milan Petráš v štúdiu (*Agrikultúra*, 1978), ktorá sa zaoberala obsahovou štruktúrou diela a jeho miestom v rámci historickej poľnohospodárskej literatúry, vydané na Slovensku. Radi by sme na jeho zistenia v prezentovanom príspevku nadviazali a hlbšie analyzovali význam tejto historickej tlače z pohľadu hospodárskych dejín a ekonomického povedomia v prvej polovici 18. storočia.

Poznámky:

Prof. PhDr. Mária KOHÚTOVÁ, CSc.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: maria.kohutova@truni.sk

Uplatnenie patronátneho práva v Pezinku a Svätom Jure v prvej polovici 17. storočia

Na patronátne právo uhorských kráľov v kráľovských mestách sa odvolal Rudolf II., keď dal odobrať košický farský kostol nekatolíkom. Na toto isté právo sa odvolával aj Matej II. a Ferdinand II., keď sa mestá Pezinok a Svätý Jur znovu chceli dostať medzi slobodné kráľovské mestá. Obaja panovníci nariadili okamžité odovzdanie farských chrámov katolíkom, čo mestá sa zdráhali urobiť. Ďalšou požiadavkou panovníkov bol súpis majetkov oboch farských kostolov. Mal to byť súpis všetkých príjmov, kostolných cenností, aj všetkého nehnuteľného majetku, čiže polí, vinogradov, lúk, aj majetkov fary a školy.

Poznámky:

Mgr. Adrián LANČARIČ, PhD.
Štátny archív v Trnave
Štefánikova 7
917 38 Trnava
e-mail: adrian.lancaric@minv.sk

Sociálno-ekonomické postavenie poddaných v Moravskom Svätom Jáne - sídle Ostrokamenského panstva na začiatku druhej polovice 18. storočia

V predkladanom príspevku autor analyzuje sociálno-ekonomické postavenie poddanského obyvateľstva mestečka Moravský Svätý Ján na začiatku druhej polovice 18. storočia. Moravský Svätý Ján bol v tomto období sídlom panstva Ostrý Kameň, ktoré sa presunulo z pôvodného sídla z rovnomenného hradu v roku 1743. Príspevok je zameraný explicitne na rozbor povinností poddaných voči svojmu zemepánovi v predurbárskom období, možnosti pracovného uplatnenia v mestečku, analýzu poľnohospodárskej výroby a s tým súvisiacich iných výrobných činností. Okrem iného sa v príspevku venujeme aj feudálnym podnikom a majerskému hospodáreniu, kde participovali predovšetkým poddaní.

Poznámky:

PhDr. Tünde LENGYELOVÁ, PhD.
Historický ústav SAV
Slovenská akadémia vied
Klemensova 19
814 99 Bratislava
e-mail: tunde.lengyelova@savba.sk

Panstvo v rukách ženy

(Príklad Alžbety Czoborovej a thurzovských panstiev na začiatku 17. storočia)

V 16. a 17. storočí nebolo zriedkavosťou, že manželky uhorských šľachticov preberali správu panstiev od manželov, zaneprázdnených bojmi a politizovaním. Alžbeta Czoborová bola počas života svojho manžela viac menej len vykonávatelkou jeho príkazov, svoje schopnosti a to, čo sa od manžela naučila, mohla plne rozvinúť v čase vdovstva, keď prevzala správu majetkov za svojho syna Imricha, a najmä po jeho smrti. V príspevku by som chcela zodpovedať otázku, či a ako sa zmenila správa panstiev, aké boli ich hospodárske výsledky, a či došlo k rozvoju, stagnácii alebo úpadku panstiev počas desaťročia (1616 - 1626) ich spravovania A. Czoborovou.

Poznámky:

Doc. PhDr. Zuzana LOPATKOVÁ, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: zuzana.lopatkova@truni.sk

K hospodárskej situácii na Korlátskom panstve začiatkom 18. storočia

Snahou prezentovaného príspevku je podať prehľad o hospodárskej a sociálnej situácii na území Korlátskeho panstva v prvej tretine 18. storočia. Začiatkom 18. storočia prebiehalo aj na jeho území posledné protihabsburské šľachtické povstanie Františka II. Rákociho, ktoré malo prirodzene výrazne nepriaznivý vplyv na hospodárske a sociálne pomery na panstve. Z uvedeného dôvodu sa v štúdiu venujeme prítomnosti kurucov a cisárskych vojsk na území severnej časti malokarpatského regiónu počas povstania, priebehu vojenských operácií, bitkám v tomto regióne, ktoré boli rozhodujúce nielen v regionálnom, ale aj v celouhorskom význame. Až Satumarský mier (1711) ukončil obdobie nepokojov, kuruckých vzbúr a vojen. Ako ukazujú zachované historické pramene, vrátane daňových súpisov, po skončení povstania Františka II. Rákociho bolo vidiecke obyvateľstvo v zložitej situácii. Mnoho sídiel bolo zničených, obyvateľstvo, ktoré tu žilo predtým, buď vymrelo, alebo sa vysťahovalo do iných stolíc. Celý hospodársky život tejto krajiny spočíval na poľnohospodárstve, avšak jeho rozvoj bol z viacerých príčin spomalený, okrem vyššie uvedených príčin to bolo aj kvôli feudálnemu systému, ktorý vtedy panoval. Hoci vojnové udalosti pôsobili nepriaznivo aj na rozvoj miest, mestečiek a obcí na Korlátskom panstve (rozprestierajúcom sa na území Bratislavskej a Nitrianskej stolice), ich vývoj sa celkom nezastavil. Vďaka relatívne priaznivej situácii po skončení povstania sa väčšina poddaných vracala späť, narastal aj rozsah výmery pôdy, ktorú poddaní užívali, a okrem väčšej výmery pôdy mali aj viac dobytku na jej obrábanie.

Poznámky:

PhDr. Pavol MALINIAK, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

e-mail: pavol.maliniak@umb.sk

Od rozkvetu k úpadku? Niektoré znaky hospodárenia na Čabradskom panstve v neskorom stredoveku a na prahu novoveku

Príspevok približuje charakteristické znaky hospodárenia na Čabradskom panstve vo vlastníctve Horvátovcov (1462 – 1502) a Erdődyovcov (1502 – 1546). Pomerne početné doklady vypovedajú o archaických formách poľnohospodárstva, ale zároveň aj o šírení inovácií v tomto odvetví. Dynamický hospodársky vývoj na hradných majetkoch môže naznačovať rozšírenie remesiel, intenzívne kontakty s mestským prostredím, prítomnosť služobnej čelade, aj doklady o diaľkovom obchode. Na diskontinuitu v hospodárení môže upozorňovať pokles významu baníctva a hutníctva v rúžii zemepánov, problémy spojené s nedostatkom dreva a lesov, snahy o rozširovanie poľnohospodárskej produkcie a narastajúce konflikty so susedmi. Okrem zaužívaného pohľadu administratívy zemepanskej vrchnosti je ambíciou príspevku sprostredkovať aj pohľad zdola optikou poddaných, služobníkov a nižších úradníkov. Na tento účel je možné využiť podrobné svedecké výpovede z rokov 1543 a 1544. Na základe uvedených tematických okruhov sa možno pokúsiť pomenovať prevažujúce tendencie, stálosť a zmeny v hospodárskej orientácii hradného panstva.

Poznámky:

Doc. Mgr. Miloš MAREK, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: milos.marek@truni.sk

Hospodárenie na Tematínskom panstve podľa účtov špána Guláša z roku 1743

Tematínske panstvo sa rozprestieralo na strednom Považí. Patrilo skôr k menším majetkovým celkom. Jeho príslušnosti ležali takmer výlučne na ľavom (východnom) brehu Váhu a na západ od hrebeňa Považského Inovca. Podľa najstaršej písomnej zmienky z roku 1348 k nemu patrilo týchto 13 dedín: Hrádok, Piešťany, Horná Streda, Lúka, Modrová, Modrovka, Moravany nad Váhom, Banka, Ducové, Hôrka, Mošovce, Stará Lehota a Ratnovce. Neskôr k nim pribudli Hubina a Nová Lehota, no odpadli Piešťany, Horná Streda, Banka, Mošovce a Ratnovce. Panstvo sa tak výrazne zmenšilo. V 18. storočí, keď boli jeho majiteľmi členovia rodu Čákiovcov, sa skladalo z dedín Moravany, Hubina, Ducové, Stará a Nová Lehota, Hrádok, Modrovka a Modrová. Z čias, z ktorých pochádzajú účty panstva vyhotovené špánom Ondrejom Gulášom, patrilo panstvo grófovi Antonovi Čákimu z Keresztszeghu. Keďže vlastníkami boli šľachtici maďarského pôvodu, aj úradníci na panstve pochádzali spomedzi Maďarov, preto aj hospodárske a správne písomnosti a korešpondencia z tohto obdobia sú vedené v maďarskom jazyku. V tomto jazyku sú vedené aj účty panstva z roku 1743, ktoré zapísal špán Guláš. Na základe analýzy tohto dokumentu si môžeme urobiť pomerne komplexný obraz o fungovaní hospodárenia na panstve Tematín. Účtovný doklad je rozdelený na dve časti: peňažné príjmy a výdavky a naturálne príjmy a výdavky. Celkové príjmy panstva za uvedený rok činili sumu 2496 zlatých, kým výdavky dosahovali výšku 2467 zlatých. Panstvo teda hospodáril s vyrovnaným finančným rozpočtom.

Poznámky:

Prof. PhDr. Vladimír RÁBIK, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Trnavská univerzita v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

e-mail: vladimir.rabik@truni.sk

Feudálne príjmy Turnianskeho panstva v stredoveku

Počiatky stredovekého feudálneho panstva s centrom na neskoršom Turnianskom hrade siahajú už do 70. rokov 13. storočia, keď sa Turňa nad Bodvou – ako pôvodné centrum tunajšieho kráľovského prédia – s rozsiahlejším majetkovým zázemím dostalo kráľovskou donáciou do šľachtických rúk rodu Tekušovcov. Turnianske panstvo sa ako ucelený majetkový komplex spomína už v roku 1406, no bližšie sa vo svojom rozsahu nešpecifikuje (*castrum Tornawara vocatum eiusque possessiones, pertinencias et iura possessionaria quelibet*). Dozvedáme sa o ňom až pri darovaní v roku 1409 a vtedy pozostávalo z Turnianskeho hradu, mestečka Turňa nad Bodvou s tunajším mýtom a ďalšími, konkrétne vymenovanými dvadsiatimi troma dedinami, ktoré sa nachádzali nielen v bezprostrednom okolí centra panstva, ale aj na území Abovskej (sedem sídel), Gemerskej a Zemplínskej župy (po jednom sídle). Pozoruhodný doklad o výške a rozsahu feudálnych príjmov, plynúcich z jednotlivých majetkov na panstve prináša podrobný majetkový register asi z roku 1497, ktorý okrem samotného centra panstva – mestečka Turne nad Bodvou (*Thorna*) – zachytáva aj ďalších šestnásť dedín, tvoriacich vtedajšie majetkové zázemie hradu. Išlo o dediny Lúčka (*Luczka*), Bôrka (*Barka*), Dvorníky (dnes m. č. o. Zádielske Dvorníky) (*Oduarnok*), Hačava (*Wyffaluczka*), Háj (*Ahy*), Turnianska Nová Ves (*Wyfalw*), a dnes na území Maďarska ležiace Tornaszentjacab (*Zenthjacab*), Viszló (*Wislo*), Debréte (*Debrethe*), Pamlény (*Pamlen*), Méra (*Mera*), Encs (*Encz*), Ináncs (*Inancz*), Bódvarákó (*Rako*), Alsó Bénye, Felső Bénye (*utrasque Benye*). Register zachytáva poddanské povinnosti obyvateľov uvedených sídel, platby peňažných i naturálnych dávok v stanovených termínoch i prípadný rozsah oslobodenia. Obsahuje aj dôležitý údaj o prítomnosti vlašského obyvateľstva v dedine Hajnáčka a ich špecifických dávkach. Majetkový register možno kombinovať aj so zachovanými portálnymi súpismi z roku 1427, ktoré sa zachovali pre Turniansku, Gemerskú a Abovskú župu, čím možno získať aspoň orientačnú predstavu o populačnom zázemí panstva a tak aj o rozsahu tunajších feudálnych príjmov.

Poznámky:

Mgr. Radoslava RISTOVSKÁ, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: radoslava.ristovska@truni.sk

Chov koní na panstve Futak v druhej polovici 19. storočia

Panstvo Futak patrilo od začiatku 19. storočia do vlastníctva rodu Brunšvikovcov z Dolnej Krupej. Po vymretí rodu sa novými majiteľmi stali ich dediči – Chotekovci. Panstvo v období druhej polovice 19. storočia spravoval gróf Rudolf Chotek I. Napriek nepriaznivej situácii, ktorú na panstve zanechali najmä revolučné roky 1848 a 1849, futacké panstvo sa z rozsiahlych škôd dostalo a prosperovalo aj naďalej. Jednou z hospodárskych oblastí, ktorým sa na panstve jeho majiteľa venovali, bol chov koní. Ten mal na šľachtických panstvách dlhú tradíciu. Zmienky o rozsiahlejšom chove koní na chotekovskom panstve v Krupej dosiaľ nie sú známe. Avšak, vo Futaku boli súčasťou ich majetkov žrebčiny a vedené boli aj chovné knihy koní, rovnako ako aj pripúšťacie knihy. Tie sú dnes uložené v Slovenskom národnom archíve a sú hlavným prameňom, ktorý autorka pri písaní štúdie využila.

Poznámky:

PhDr. Oto TOMEČEK, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40

974 01 Banská Bystrica

e-mail: oto.tomecek@umb.sk

Pracovná mobilita poddaných Ľupčianskeho panstva v 2. polovici 18. storočia

Pracovné mobility poddaných Ľupčianskeho hradného panstva po jeho prechode do komorskej správy možno rozdeliť na povinné a zárobkové. Povinné pracovné mobility súviseli so zabezpečením zásobovania panského sídla, hostinských prevádzok, ako aj rozličných výrobných podnikov, ležiacich na území panstva. Zárobkové aktivity a pracovné mobility poddaných mali súvislosť s komorskou správou panstva a boli orientované hlavne na zásobovanie baní a hút v okolí Banskej Bystrice. Množstvo informácií o týchto mobilitách ponúkajú dokumenty, ktoré vznikli pri príležitosti tereziánskej urbárskej regulácie. Medzi informačne najbohatšie spomedzi nich patria predovšetkým odpovede poddaných na deväťbodové dotazníky, zisťujúce hospodárske pomery v krajine. Cieľom príspevku je charakterizovať všetky pracovné mobility poddaných obcí Ľupčianskeho panstva, na základe dokumentov tereziánskej urbárskej regulácie a ďalších dostupných historických prameňov.

Poznámky:

PhDr. Marek VAŘEKA, PhD.

Katedra historie
Pedagogická fakulta
Masarykova univerzita
Poříčí 623/7
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 113959@mail.muni.cz

Masarykovo muzeum v Hodoníně
Zámecké nám. 27/9
695 01 Hodonín
e-mail: m.vareka@masaryk.info

Šlechtický velkostatek na předbělohorské Moravě

V prostoru zemí Koruny české došlo k významným hospodářským změnám po skončení česko-uherských válek a nástupu míru. Díky tomu bylo možné, aby se prostor českých zemí nerušeně ekonomicky rozvíjel. Zájem o změnu ekonomického myšlení se projevil již koncem 15. století první fází zakládání šlechtických rybníčních celků. Postupem času poznala šlechta výhody vlastního ekonomického rozvoje a začala budovat další režijní podniky. V prostoru střední Evropy spadaly země Koruny české do podoblasti, která rozdělovala Evropu na dva celky. Hranice mezi západní a východní Evropou byla řeka Labe. Samotná Morava byla proto ovlivněna jak Čechami, tak situací v Uhrách, Polsku a Rakousích.

Poznámky:

Poznámky:



Panstvo ako podnik zemepanského hospodárenia

Zborník abstraktov pozvaných prednášok z vedeckej konferencie

Vedecká konferencia sa uskutoční v rámci
riešenia projektu VEGA č. 1/0645/17
Panstvo. Podnik zemepanského hospodárenia.

Zostavovateľ

Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2018
Hornopotočná 23, 918 43 TRNAVA
www.ff.truni.sk

© Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., 2018

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018

ISBN 978-80-568-0185-7

ISBN 978-80-568-0185-7



9788056801857